

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

SUKOBI I SURADNJA POVRATNIKA I USELJENIKA U POSILIJERATNOM RAZDOBLJU: BRODSKO- POSAVSKA ŽUPANIJA

SAŽETAK

U radu se analiziraju konjunktivni i disjunktivni procesi socijalne interakcije (suradnja i sukobi) na prostoru zapadnog dijela Brodsko-posavske županije. Metodama ankete i intervjua obuhvaćeni su akteri navedenog procesa i to: izbjeglice useljenici, povratnici Hrvati, povratnici Srbi, te predstavnici institucija. Suživot se konstituira na razini primarnih društvenih odnosa u kontinuumu između suradnje i sukoba. U postojećoj poslijeratnoj stvarnosti sukoba je sve manje, ali je suradnja još uvijek opterećena traumama i ratnim reminiscencijama. Perspektive suživota i regeneracija primarne mreže odnosa u ovoj lokalnoj zajednici postupno, iako još uvijek sporo, postaju dio svijesti i ponašanja tamšnjeg stanovništva.

KLJUČNE RIJEČI: povratnici, izbjeglice useljenici, sukobi, suradnja, socijalna interakcija, Brodsko-posavska županija

1. Uvod

Nakon završetka ratnih operacija Hrvatske vojske i pobjedonosnog pohoda na srpske paravojne postrojbe »SAO Krajine«, uslijedila je i mirna reintegracija Istočne Slavonije u politički sustav Republike Hrvatske. Time je okončana velikosrpska agresija na Hrvatsku, a stvoreni su političko-sigurnosni uvjeti za povratak ratnih stradalnika. Pored očekivanog i na realnim pretpostavkama utemeljenog povratka Hrvata (što se uglavnom i dogodio), te mogućeg (koliko i realnog?) povratka Srba, u zapadni dio Brodsko-posavske županije (Okučani i okolica) useljavaju se i prisilni migranti iz Bosne i Hercegovine i manji broj iz Vojvodine. Stjecanjem hrvatskog državljanstva, ta skupina dobiva status izbjeglica-useljenika. Iako Hrvati po nacionalnosti,¹ oni čine posebnu skupinu na ovom prostoru, koja se jasno razlikuje od domicilnog hrvatskog stanovništva.

¹ U korpusu izbjeglica-useljenika vjerojatno ima i osoba koje se ne izjašnjavaju nacionalno kao Hrvati, no njihov broj je zanemarivo malen i ne utječe na sudove o toj skupini, niti može imalo utjecati na njen »hrvatski identitet«.

Utoliko, uzimajući u obzir sve psihofizičke traume, stradanja i teškoće proizišle iz rata, ali i postojeće predrasude i stereotipe sviju naseljenih u lokalnoj zajednici, ostaje pitanje ima li među njima uopće komunikacije i suradnje (takvo se radikalno pitanje, uostalom, postavlja i na relaciji Hrvati – Srbi), te kakva je ta komunikacija po kakvoći i intenzitetu.

Komunikacija kao oblik socijalne interakcije između društvenih skupina neophodan je uvjet i pretpostavka suradnje stanovništva na jednom prostoru a time i konstituiranja zajednice. To ima posebnu važnost za lokalnu zajednicu, koja je »više ili manje samostalna i zatvorena mnogofunkcionalna društvena jedinica ... nastala kao tvorevina dugotrajnih društvenih procesa na određenom geografskom području« (Goričar, 1981). Je li moguće (re)konstituirati lokalnu zajednicu u poslijeratnom razdoblju sa pripadnicima različitih, prethodno zaraćenih, prije svega nacionalnih skupina (relacija Hrvati – Srbi). No, iako je odnos Hrvata i Srba najteži aspekt dileme o (ne)mogućnosti ponovnog ostvarenja zajedništva i suživota na lokalnom nivou, ni pitanje o koegzistenciji i suradnji osoba iste nacionalne pripadnosti (Hrvata), a različitoga kulturnog habitusa i donedavno teritorijalne pripadnosti, nije baš najjednostavnije. Sva ova pitanja poslužila su kao polazišta terenskog istraživanja navedenih problema. U radu je obrađen socijalni prostor zapadnog dijela Brodsko-posavske županije, metodama ankete i intervjuja.

Cilj istraživanja jest analiza razine i intenziteta sukoba i suradnje kao oblika socijalne interakcije između ovih triju skupina (izbjeglice-useljenici, povratnici Hrvati, povratnici Srbi), naročito s obzirom na teško ratno iskustvo, ali i poslijeratna očekivanja u novom/starom zemljopisnom i socijalnom ambijentu. Pritom će se uspoređivati stavovi pripadnika triju skupina i njihovo ponašanje na prostoru zapadnog dijela Brodsko-posavske županije.²

Metode istraživanja jesu intervju (proveden krajem 1997. i početkom 1998.) i anketa provedena u prvoj polovini 1999. Intervjuirani su predstavnici institucija s ovog prostora (Centar za socijalnu skrb Nova Gradiška, Općina Okučani, Srpski demokratski forum, Hrvatski helsinški odbor). U anketi provedenoj na populaciji povratnika i useljenika uzorkom je obuhvaćeno po 60 ispitanika iz svake skupine.

2. Povratak i useljavanje u Okučane i njegovoj okolici

Povratak u vlastite domove traje od početka Domovinskog rata sve do danas. Dinamika povratka ovisila je o smanjenju oružanih napada na pojedini teritorij u početnim razdobljima rata, a kasnije (nakon 1995.) najviše od organizacije i uspostave mirnodopskog života u poslijeratnom razdoblju. Hrvatska je u razdoblju 1991.–1998. vratila u vlastite domove 455.204 ili 82,8% raseljenih osoba.³

² O tome je provedeno istraživanje u tri od četiri oslobođene općine zapadnog dijela Brodsko-posavske županije i to: Dragaliću, Gornjim Bogičevcima i Okučanima (istraživanjem nije obuhvaćena općina Stara Gradiška).

³ Izvješće Vlade RH o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba (NN br. 92, Zagreb, 7. srpnja 1998).

I u Brodsko-posavskoj županiji vraćaju se i Hrvati i Srbi (domicilno stanovništvo) u zapadni dio županije, ubrzan osobito vojnom operacijom »Bljesak«, te procesom mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja u državnopravni okvir Republike Hrvatske. Osim njih, prostor županije naseljavaju izbjeglice-useljenici (prisilni migranti iz Bosne i Hercegovine i Vojvodine), što sve utječe na znatne sociodemografske promjene stanovništva županije.

Početakom 1997. u Brodsko-posavskoj županiji bilo je smješteno: 828 prognanika iz Hrvatskog podunavlja, 2.864 povratnika, 8 prognanika – obnova u tijeku, 12.887 izbjeglica, i 2.352 izbjeglica-useljenika.⁴ Hrvata je bilo 3.399 na okupiranim područjima županije, tako da je moguće zaključiti kako se velika većina vratila kućama (oko 85%). Preostali dio te populacije uglavnom se integrirao drugdje u Republici Hrvatskoj, dok su »vrata« Zapada, zbog gospodarske recesije, uglavnom zatvorena za nove migrante. Slijedeći podatke i procjene državnih službi, pretpostavlja se da na oslobođenom teritoriju županije krajem 1999. obitava oko 6.000 stanovnika, što je za oko 8.000 manje nego prije rata, s tim da se tu sada nalazi i »novo« stanovništvo (2.352 izbjeglice-useljenika, koji su smješteni na prostorima zapadnog dijela županije).

Povratak Srba

Nakon »Bljeska« i »Oluje« najveći dio Srba napušta prostore Hrvatske i odlazi na teritorij BiH pod srpskom kontrolom, a veći dio u Jugoslaviju (Srbiju). Povratak pripadnika ove skupine počeo je nakon mirne reintegracije Istočne Slavonije u teritorijalni integritet hrvatske države. Kakav je taj povratak i koliki brojčano?⁵

Povratak (počeo sredinom 1997.), ostvaruje se u okviru organiziranog projekta, ali vrlo često i samoinicijativno, što je problem i za lokalne i državne vlasti.

U 1997. zaprimljena su 253 zahtjeva za utvrđivanje mogućnosti povratka. U obradi tih zahtjeva utvrđena je udomiteljsko-smještajna situacija tih osoba (stanje njihovih stambenih objekata):

• kuće podnositelja useljene	180
• kuće podnositelja oštećene	37
• vratilo se u vlastite kuće	22
• smješteno kod udomitelja	14
Ukupno	253

⁴ Izvješće Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica (ožujak/travanj 1997).

⁵ Podaci za 1997. i 1998., kako o realiziranim i o zahtijevanim povratcima, registrirani su u Centru za socijalnu skrb Nova Gradiška, datirani sa 18. 2. 1999., a podneseni kao Izvješće županijskom poglavarstvu Slavonski Brod.

Navedeni podaci ukazuju na znatne probleme s kojima se suočava ova skupina prilikom povratka. Više od polovine kuća nastanjene su izbjeglicama-useljenicima, što su ih protjerali bosanski Srbi. Jednom (od Srba) tako pokrenut »lanac zla«, doveo je do začaranog kruga i mnoštva »uvjetovanih alibija«, kojih rješenje ponekad izgleda poput »kvadrature kruga«.

U vlastite kuće vratilo se manje od 10% povratnika Srba. U tijeku 1997. evidentiran je i 151 samoinicijativni povratak; ti su slučajevi riješeni u suradnji sa MUP-om (III. Policijska postaja, Okučani). Sve osobe koje su stigle organizirano, dobile su status povratnika, što im na socijalno-egzistencijalnom nivou donosi 6-mjesečnu novčanu pomoć, zdravstvenu zaštitu, pravo na obnovu, te ovisno o prihodima poslije 6 mjeseci, uključenje u sustav socijalne skrbi. U istoj godini UNHCR je organizirao 8 dolazaka, kojom prilikom se vratilo 35 osoba.

I u 1998. nastavlja se povratak, a zaprimljena su 173 zahtjeva za povratak, te je utvrđena slijedeća stambena situacija:

- kuće podnositelja useljene 61
- kuće podnositelja oštećene 21
- vratilo se u vlastite kuće 35
- smješteno kod udomitelja 56
- Ukupno 173

Povratnici dolaze iz Hrvatskog Podunavlja i iz Jugoslavije, a osim spomenutih zahtjeva za organizirani povratak, vratilo se samoinicijativno još 252 osobe. U organizaciji UNHCR-a vratile su se u jednom organiziranom dolasku 2 osobe.

Kamo se sve vraćaju?

Povratak prema općinama, za 1997. i 1998.

OPĆINA	1997.	1998.	UKUPNO
Okučani	178	234	412
Dragalić	48	46	94
Stara Gradiška	25	28	53
Gornji Bogićeveci	42	43	85
Nova Gradiška	36	35	71
UKUPNO	329	386	715

Krajem 1998. započeo je i povratak Srba iz tzv. Republike Srpske. U brojkama, u 1998. poznata su samo tri dolaska, od njih je samo jedna osoba ostala na prostoru Brodsko-posavske županije.

Iz navedenog je primjetno da se Srbi vraćaju na prostor Okučana i okolice, a vratilo se ukupno između 700 i 800 osoba. Uglavnom se vraćaju starije osobe, kojih je dolazak sigurniji, s obzirom na »ratne uloge« srpskog stanovništva i poslije-

ratnu grupnu stigmatizaciju u perceptivnom obzoru hrvatskog stanovništva, neovisno o stvarnom udjelu srpskih povratnika u ratnim događanjima. No i pored ovih problematičnih sociopsiholoških dimenzija povratka, ova se skupina, čini se, više susreće s praktičnim (socioekonomskim i egzistencijalnim) problemima. Od toga su dva najveća i najteža za srpsku povratničku populaciju: neriješeno stambeno pitanje i izrazito loši i nedostatni izvori sredstava za život.

3. Sukobi i suradnja: sociopsihološki aspekti i stanje na terenu (anketa, intervju)

3.1. Sukobi

Sukoba kao disjunktivnog oblika socijalne interakcije ima u svim društvima s različitim uzrocima i oblicima. U zapadnom dijelu Brodsko-posavske županije oblici grupne interakcije uvjetovani su sjećanjem na nedavnu ratnu prošlost, oružane sukobe i njihove posljedice. Stoga se i nije očekivalo da se sukobi u blažem obliku (tučnjava, verbalne prijetnje) nastavljaju i u poslijeratnom razdoblju, a što ispitanici potvrđuju. Istraživanjem se želi saznati koliko populacija prisilnih migranata zna za postojanje sukoba, koje su tendencije tu prisutne (smanjenje ili povećanje tijekom vremena), eventualni krivci za sukobe i mogući uzroci sukoba.

Ratni stradalnici (izbjeglice-useljenici, povratnici Hrvati, povratnici Srbi): anketa⁶

Što ispitanici znaju o sukobima nakon povratka?

Tablica 1: Sadašnji status i pitanje o sukobima nakon povratka

Sadašnji status	Je li bilo sukoba nakon povratka			Ukupno
	Bilo je na početku povratka	Nije bilo sukoba	Ne znam ništa o tome	
Izbjeglice-useljenici	19 31,7%	17 28,3%	24 40,0%	60 100,0%
Povratnici Hrvati	21 35,0%	22 36,7%	17 28,3%	60 100,0%
Povratnici Srbi	23 38,3%	21 35,0%	16 26,7%	60 100,0%

značajnost .544
p > 0.05

⁶ Razlike između odgovora ispitanika koji pripadaju različitim skupinama izračunali smo χ^2 testom. Nismo uvijek mogli poslušati uvažene statističare o sažimanju ćelija jer bismo na taj način izgubili smisao istraživanja. Ipak, u tim smo slučajevima poštovali kriterij značajnosti, pa smo sa 0.05 spuštali razinu na 0.02.

Kako povratak traje već četiri godine, sigurno se i u pogledu sukoba situacija mijenja. Na pitanje je li bilo sukoba nakon povratka, ispitanici uglavnom odgovaraju potvrdno. Takav odgovor ipak najviše navodi skupina povratnika Srba, premda ne izrazito naglašenije od preostale dvije skupine. Iako je bilo očekivati da će povratnici Srbi, zbog vlastite sociopolitički hendikepirane pozicije, izrazitije naglašavati sukobe, ipak je distribucija odgovora uglavnom podjednaka. Oko 1/3 ispitanika ne zna ništa o sukobima, što je u ovom slučaju, s obzirom na osjetljivost situacije i mali zemljopisni prostor, ipak bliže zaključku da ih nije ni bilo.

U svim skupinama (oko 1/3 ispitanika) ističe se da nije bilo sukoba, a isto tako (oko 1/3 ispitanika) uopće nije čula za njih. To sve ukazuje da većih sukoba ipak nije bilo, jer bi inače na ovako malu prostoru, za tako važnu informaciju sigurno znao veći postotak ispitanika. Ne samo što hrvatska državna vlast kontrolira situaciju, nego su Srbi povratnici uglavnom starije osobe koje zacijelo nisu aktivno sudjelovale u srpskoj vojsci tzv. SAO Krajine.

Koliko čimbenik vremena utječe na smanjenje sukoba, upitali smo istu populaciju ispitanika.

Tablica 2: Sadašnji status i pitanje ima li sada sukoba

Sadašnji status	Ima li sada sukoba					
	Isto kao prije	Manje nego prije	Više nego prije	Ne	Ne znam	Ukupno
Izbjeglance-useljenici	3 5,0%	6 10,0%	4 6,7%	24 40,0%	23 38,3%	60 100,0%
Povratnici Hrvati	1 1,7%	11 18,3%	1 1,7%	30 50,0%	17 28,3%	60 100,0%
Povratnici Srbi	0 0,0%	11 18,3%	1 1,7%	34 56,7%	14 23,3%	60 100,0%

značajnost .136
p > 0.02

Uspoređujući prošlo stanje sa sadašnjim, očita je znatna tendencija smanjenja sukoba. I dok je na pitanje je li bilo sukoba nakon povratka, oko 1/3 ispitanika svih anketiranih skupina odgovorila da nije bilo, sada takav odgovor navodi oko polovine ispitanika. Sve ovo ukazuje na smanjenje tenzija i konfliktnosti na oslobođenom prostoru u odnosu na prijašnje raspoloženje. Posebno je indikativno da takvim stavom prednjači skupina Srbi povratnici, čiji su iskazi (s obzirom na njezinu izrazitu »obilježnost« u poslijeratnom razdoblju) i najbolji barometar intenziteta svih oblika socijalne interakcije, pa i sukoba kao jednog od njih.

Kako vrijeme odmiče, tolerancije je sve više. Hrvatska država i njene institucije na ovom prostoru osiguravaju stabilnost, ali i samo stanovništvo naseljeno na prostoru zapadnog dijela županije pokazuje znatan stupanj tolerancije, ako se uzmu u obzir ratna događanja, jer se očito »regeneracija primarne mreže« (Župa-

nov, 1998) dogodila i nešto prije nego što se to (možda) očekivalo. Sve je ovo argument za definiciju prethodnog rata kao agresije (Srbije na Hrvatsku), a istovremeno kontraargument pokušajima da se taj rat odredi kao etničko/vjerski sukob. Vrlo mali broj ispitanika navodi da je sukoba više nego prije, a među onima koji smatraju da i dalje postoje različiti vidovi sukobljavanja, znatno je više onih koji navode da je sukoba manje nego prije. To ukazuje na vrlo povoljan trend socijalne interakcije. I u ovom, kao i u prethodnom pitanju, sve tri skupine imaju sličnu distribuciju odgovora i između njih nema statistički značajne razlike.

Koga navedene skupine percipiraju krivcima za sukobe?

Tablica 3: Sadašnji status i tko je najviše kriv za sukobe

Sadašnji status	Tko je glavni krivac za sukobe							
	Povratnici Hrvati	Povratnici Srbi	Izbjeglice-useljenici	Vlast	Crkva	Mediji	Svi pomalo	Ukupno
Izbjeglice-useljenici	0 0,0%	14 70,0%	0 0,0%	5 25,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 5,0%	20 100,0%
Povratnici Hrvati	0 0,0%	9 50,0%	1 5,0%	1 5,0%	0 0,0%	0 0,0%	7 40,0%	18 100,0%
Povratnici Srbi	2 11,1%	0 0,0%	4 22,2%	4 22,2%	2 11,1%	1 5,0%	5 28,4%	18 100,0%

značajnost .001
p > 0.02

Odmah se uočava pretežna karakteristika svake grupne identifikacije: »amnestiranje« vlastite skupine za negativna događanja. Naime, ni jedan anketirani iz ovih triju skupina nije naveo vlastite pripadnike kao moguće krivce za sukobe. Povratnici Hrvati i izbjeglice-useljenici najvećeg krivca za sukobe navode povratnike Srbe. Očita je nacionalna linija u određivanju krivca za sukobe i u tome se domaće i useljeno hrvatsko stanovništvo uglavnom slažu u ocjeni, samo što izbjeglice-useljenici znatno više nego povratnici Hrvati navode povratnike Srbe krivcima za sukobe. Uzroci su očito ponajviše u imovinsko-pravnim i stambenim pitanjima.

Izbjeglice-useljenici i povratnici Srbi u znatnom broju naglašavaju da je vlast kriva za sukobe. To se može objasniti osjećajem marginaliziranosti, a i sličnom statusnom pozicijom obiju skupina koje se ovdje ne osjećaju dovoljno »domaće«. Izbjeglice-useljenici utoliko što su nedavno stigli i to kao socioekonomski marginalna skupina, a osim toga na »meti« domaćih Hrvata (povratnika Hrvata), a Srbi kao naglašeno stigmatizirana skupina, kojoj je sadašnji identitet u percepciji Hrvata bremenit epitetom »agresora« bez obzira na stvarno sudjelovanje pojedinaca iz te skupine u ratnoosvajačkim i zločinačkim akcijama. Od crkava, ovdje je prisutna katolička, pa utoliko jedino povratnici Srbi, iako ne u velikom postotku, navode nju odgovornom za sukobe. Povratnike Srbe kao najslabiju i najnesigurniju skupinu ipak se najviše (do)tiču sukobi, pa je utoliko i distribucija odgovora ove skupine najšire raspoređena.

Indikativno je da neutralan i neodređen stav »svi pomalo«, više od ostalih navode povratnici Hrvati. To se može donekle objasniti njihovim animozitetom prema svima koji nisu »domaći«, a to za njih pored izbjeglica-useljenika, nakon 1991. više nisu ni Srbi, koji su za ovu skupinu uglavnom sinonim za agresiju i ratne strahote.

Koji su mogući uzroci sukoba među ovim skupinama?

Tablica 4: Sadašnji status i zbog čega se ljudi sukobljavaju

Sadašnji status	Zbog čega se ljudi sukobljavaju					
	Ovdje svi nisu ravnopravni	Sjećanje na rat	Različita nacionalna pripadnost	Problemi oko imovine	Ne znam	Ukupno
Izbjegllice-useljenici	2 8,7%	2 8,7%	3 13,0%	14 60,9%	2 8,7%	23 100,0%
Povratnici Hrvati	1 4,5%	6 27,3%	4 18,2%	7 31,8%	7 18,2%	22 100,0%
Povratnici Srbi	4 16,7%	5 20,8%	2 8,3%	10 41,7%	3 12,5%	24 100,0%

značajnost .462
p > 0.05

Iako se moglo očekivati, s obzirom na bliskost ratnih razaranja, ranjavanja i ubojstava, veći postotak odgovora izrazito emocionalne konotacije (sjećanje na rat, različita nacionalna pripadnost), to se nije dogodilo. Najveći dio ispitanika svih skupina, naročito izbjeglica-useljenika i povratnika Srba navodi imovinsko-pravne probleme kao glavne uzroke sukoba na ovom prostoru. To ukazuje na smanjenje tenzija uzrokovanih sociopsihološkim razlozima, a povećanje onih kojima su uzroci u egzistencijalnim problemima i nedostatku onoga neophodnog za život. Povratnici Hrvati nešto su manje opterećeni i pritisnuti ovakvim nedaćama, a to je uvjetovano prije svega činjenicom što se nalaze u vlastitim kućama.

Sjećanje na rat više opterećuje povratnike Hrvate i povratnike Srbe nego izbjeglice-useljenike. Razlozi su dakako u prostoru što na rat ponajprije asociraju. Neravnopravnost, što se moglo i očekivati, najviše ističu povratnici Srbi, koji taj problem, uzimajući u obzir njihov status u svim aspektima, sigurno najviše osjećaju. Tome su barem dva razloga: manjinska nacionalna pozicija i opterećenost krivnjom za rat.

Predstavnici institucija (intervju):

Što o sukobima, njihovom intenzitetu, učestalosti i dinamici znaju i kako ih objašnjavaju predstavnici institucija na Okučanskom području?

»Nema nekih jačih sukoba. Izbjegavanje, nema komunikacije.« (Socijalni radnik, Centar za socijalnu skrb Nova Gradiška)

»Od otvaranja kancelarija 1. 6. 1997., te su incidentne situacije manje, ne ispoljavaju se toliko, splasnule su. Prvo podmetanje eksplozivnih naprava bilo je u Čovcu, povratniku Srbinu, zatim u Cagama. Poruka svećenika bila je da treba spriječiti povratak Srba. Bilo je i nekoliko fizičkih napada, oko 5 sveukupno. Policija dosta korektno obavlja posao.« (*Predstavnik Srpskog demokratskog foruma, Okučani*)

»U školi je bilo problema. Žalili su se na tretman vjeroučitelja. Od djece je traženo da donose krsni list u školu. Domaći župnik je dao nalog da svi nevjenčani parovi moraju doći na zajedničko vjenčanje. Uslijedio je protest domaćih kod kardinala Kuharića.« (*Predstavnik Hrvatskog Helsinškog odbora, Okučani*)

»Nema incidenata. Prije je nešto bilo, sada samo uslijed alkoholiziranosti, ali ne na nacionalnoj osnovi.« (*Načelnik općine Okučani*)

Konfliktnih situacija nema toliko u obliku nasilja, ali ih ima kao provokacija, po iskazu predstavnika SDF-a, a uglavnom prema Srbima povratnicima. U istom intervjuu ističe se korektno ponašanje policije, što je značajan pokazatelj afirmacije pravne države i na ovom prostoru, a to je jedan od važnijih preduvjeta uspostave povjerenja između tri skupine ratnih stradalnika i početak procesa suživota i multikulturalnosti.

Neki od predstavnika institucija iznose primjedbe na ponašanje svećenika i vjeroučitelja čije pojedine poruke, po ovim navodima, nisu u suglasju sa crkvenim učenjem ali ni s aktualnim zakonskim propisima hrvatske države.

Uzimajući u obzir vremensku dimenziju sukoba, evidentno je smanjenje njihova intenziteta u posljednje vrijeme, što je dobar pokazatelj prvih uspješnih koraka u procesu uspostave povjerenja i početaka komunikacije triju skupina ratnih stradalnika.

3.2. Suradnja

Suradnja kao konjuktivni proces socijalne interakcije nalazi se u samoj biti određenja zajednice. Utoliko su komunikacija i suradnja povezani i važni čimbenici u procesu ponovnog stvaranja primarnih socijalnih odnosa i obnove institucije susjedstva na oslobođenom području. Povratnici i useljenici, sa svojim ratnim iskustvima, najčešće tragičnim reminiscencijama na protekle ratne događaje, prolaze iskušenje uspostave suradnje. Stanovnici tog područja svjesni su da se lokalna zajednica može konstituirati samo u suradnji svih njenih žitelja, a istovremeno osjećaju svu težinu ponovnog približavanja. Kako pripadnici anketiranih skupina doživljavaju suradnju, s kim bi surađivali a koga izbjegavaju? Koje su tendencije i perspektive znakovite za taj proces?

Ratni stradalnici (anketa):

Što o suradnji u razdoblju mira misle pripadnici svih triju skupina prisilnih migranata?

Tablica 5: Sadašnji status i stav o druženju i suradnji na prostoru Okučana i okolice

Sadašnji status	Trebaju li surađivati svi koji se tu nalaze			Ukupno
	Da	Ne	Ne znam	
Izbjeglance-useljenici	19 31,7%	12 20,0%	29 48,3%	60 100,0%
Povratnici Hrvati	32 53,3%	12 20,0%	16 26,7%	60 100,0%
Povratnici Srbi	60 100,0%	0 0,0%	0 0,0%	60 100,0%

značajnost .000

p < 0.05

Polarizacija u odgovorima analogna je gotovo u potpunosti diferencijaciji Hrvati – Srbi, iako pitanje nije uključivalo samo njihovu nacionalnu odrednicu. Povratnici Srbi apsolutiziraju potrebu komunikacije i suradnje, upravo toliko koliko su u Domovinskom ratu i uoči njega apsolutizirali potrebu za »čistim teritorijima«. Jedan ekstrem kao svoj kontrapunkt ima onaj drugi, a ovaj posljednji predstavlja izuzetno naglašenu simboličku rekonstrukciju stvarnosti.

U prvom slučaju (rat, agresija) takav pristup događa se s pozicija moći i sile, drugi put iz potpune inferiornosti i marginalne pozicije povratnika Srba. Utoliko, gotovo i ne iznenađuje da je svih 60 ispitanika ili 100% ove populacije istaklo da je suradnja neminovan i neophodan uvjet konstituiranja zajednice. Ovi stavovi nisu rezultanta multikulturalizma i tolerancije pripadnika ove skupine, već njihova iznimno stigmatiziranog statusa i socijalne hendikepiranosti. Dokaz za prethodnu tezu jest u usporedbi ponašanja iste skupine (barem njezina većeg dijela) u ratnom i poslijeratnom razdoblju.

U odgovorima druge dvije skupine nema velikih razlika, no ipak je primjetna nešto veća spremnost na suradnju povratnika Hrvata. Ovo se objašnjava većom prosječnom starošću autohtone populacije u odnosu na useljenike iz Bosne i Hercegovine, a što vjerojatno ublažava radikalnost stavova. Ne treba isključiti ni efekte prijeratne komunikacije Hrvata i Srba, te distingviranje onih izrazito uključenih u rat od »simpatizera«, kojima se ipak lakše prašta. Uostalom, ne umanjujući svu brutalnost srpskih paravojski na tlu Hrvatske, kao eventualni razlog veće isključivosti (ili bar dilema, jer gotovo polovina izbjeglica-useljenika ne može se odlučiti za odgovor) može se navesti još stravičniji teror što su ga Srbi počinili u Bosni i Hercegovini. No, ukoliko se uzme u obzir bliskost i još svježije sjećanje na ratne traume, uočljiv je relativno nizak stupanj intolerancije prema povratnicima Srbima prije svega. Tek svaki peti ispitanik rezolutan je u negiranju svake moguće suradnje i komunikacije između različitih skupina.

Kako se ispitanici odnose prema osobama druge nacionalnosti, u ovom slučaju Hrvati prema Srbima i obrnuto?

Tablica 6: Sadašnji status i odnos prema ljudima druge nacionalnosti

Sadašnji status	Odnos prema ljudima druge nacionalnosti					Ukupno
	Oni me uopće ne zanimaju	Samo ih pozdravim	Nakratko popričamo	Ponekad razgovaramo i duže	Kao da se ništa nije dogodilo	
Izbjeglice-useljenici	23 38,3%	32 53,5%	5 8,3%	0 0,0%	0 0,0%	60 100,0%
Povratnici Hrvati	17 28,3%	22 36,7%	14 23,2%	6 10,0%	1 1,7%	60 100,0%
Povratnici Srbi	2 3,3%	7 11,7%	11 18,3%	15 25,0%	25 41,7%	60 100,0%

značajnost .000
p < 0.05

Jedno od važnijih pitanja za zajedničku suradnju upravo je odnos na relaciji Hrvat – Srbi. Iako su i druge linije diferencijacije unutar populacije ratnih stradalnika isto tako veoma značajne, ipak relacija Hrvati – Srbi dominira i to ponajprije kao sukus problema iz 1991. i položaja tih skupina u okviru velikosrpskog osvajačkog projekta. No i prijašnje republičko porijeklo te prijeratno iskustvo socijalnih kontakata na primarnoj razini s »onima drugima« sigurno pridonose intenzitetu i učestalosti ove interakcije.

Najradikalniji stav prema srpskoj nacionalnoj manjini imaju izbjeglice-useljenici (u velikoj većini Hrvati), koji u 38,3% slučajeva ističu da ih osobe druge nacionalnosti uopće ne zanimaju. Takvih je među povratnicima Hrvatima 28,3%. Kako razumjeti ovu razliku? Iako izbjeglice-useljenici dolaze iz sredine s naglašenom tradicijom komšiluka (susjedstva), njihova je reakcija na razini negativne simbolike (oni su nas protjerali, maltretirali, ubijali i sl.) a ne na razini odnosa prema konkretnim Srbima, te su utoliko uopćavanja jače izražena. Domaće stanovništvo može u ovom slučaju jače distingvirati ove dvije razine: simboličku stigmatizaciju Srba kao takvih i stvarno ponašanje i ratna zlodjela pripadnika srpskog nacionalnog korpusa.

Na razini pozdravljanja kao elementarne građanske komunikacije, nešto više od 50% izbjeglica-useljenika navode taj oblik komunikacije, što je relativno dobar znak za uspostavu suradnje i stvaranja primarne mreže odnosa. U dva iduća odgovora, koji ukazuju na socijalnu interakciju koja nadilazi formalnu komunikaciju, zapaža se veća frekvencija u povratnika Hrvata. Povratnici Hrvati sa Srbima nakratko popričaju, ali i ponekad razgovaraju duže. To se ne može reći za skupinu izbjeglica-useljenika; njihovi kontakti sa Srbima nemaju tu ni taj intenzitet. Povratnici Srbi i u ovom slučaju idealiziraju stvarno stanje, projicirajući sadašnje odnose u neko drugo vrijeme. Nije moguće, radi objektivnih čimbenika (rat, poginuli, razaranja itd.) ali i onih subjektivnih (stavova temeljenih na tim događajima, ali i prijeratnih predrasuda), uspostaviti takav kontakt kakvim ga vide povratnici Srbi. Projekcija ovih odnosa u funkciji je racionalizacije ponašanja srpske etničke skupine i njene uloge u ratu 1991.–1995.

Kakvo je stvarno ponašanje ovih triju skupina i tko s kim (ne) kontaktira?

Tablica 7: Sadašnji status i pitanje s kime se iz drugih skupina pretežno druže i surađuju

Sadašnji status	S kime se pretežno družite i surađujete					Ukupno
	S povratnicima Hrvatima	S povratnicima Srbima	S izbjeglicama-useljenicima	S njima se ne družim i ne surađujem	Podjednako i s jednim i s drugima	
Izbjeglice-useljenici	39 65,0%	0 0,0%	– –	9 15,0%	12 20,0%	60 100,0%
Povratnici Hrvati	– –	1 1,7%	27 45,0%	15 25,0%	17 28,3%	60 100,0%
Povratnici Srbi	12 20,0%	– –	0 0,0%	6 10,0%	42 70,0%	60 100,0%

značajnost .000
p < 0.05

Kako se očekivalo, u ovom odgovoru postoji statistički značajna razlika između skupina;⁷ izbjeglice-useljenici u znatnom postotku (65%) pretežno komuniciraju i surađuju s povratnicima Hrvatima, što je i razumljivo, s obzirom na to što su (u velikoj većini) istoga etničkog i konfesionalnog identiteta. No i u ovoj skupini ima već sada oko 20% ispitanika koji podjednako komuniciraju i s povratnicima Srbima, što govori o još uvijek visokom stupnju tolerancije, donekle neočekivanom, s obzirom na prethodna ratna zbivanja. To bi se moglo objasniti prijeratnom tradicijom susjedstva i multikulturalnom komunikacijom u BiH, a donekle i »novim« prostorom, te za njih nepoznatim Srbima u Okučanima i okolici. Samo 15% navodi da se uopće ne druži s osobama izvan svoje skupine.

Odgovori povratnika Hrvata ravnomjernije su raspoređeni. Iako dominiraju kontakti s izbjeglicama-useljenicima, oni manje žele kontakt s njima nego obrnuto. No, ipak, 25% ne kontaktira ni s jednim ni s drugima, što ukazuje na animozitet i prema »Bosancima« (onaj prema Srbima gotovo je samorazumljiv).

Podjednako i u jednih i u drugih, gotovo trećina odgovora pokazuje relativno tolerantan odnos prema povratnicima Srbima. I tu ima reminiscencija na prijašnji zajednički život, odnosno na njegove »bolje strane«. Uz to, vraćaju se starije osobe, najvjerojatnije ipak one koje se nisu kompromitirale u ratu, pa je nešto lakše domaćim Hrvatima uspostaviti kontakt s njima. Povratnici Srbi pokušavaju se u skladu s prije navedenim odgovorom, prikazati što kooperativnijim i tolerantnijim (»loša savjest«) prema drugima. Od ostale dvije skupine dvostruko više ih komunicira s povratnicima Hrvatima, što ne iznenađuje, s obzirom na prijašnje kontakte, te činjenicu da ih egzistencijalno ugrožavaju izbjeglice-useljenici (stanovi i sl.).

⁷ Pošlo se od pretpostavke da svatko najviše surađuje sa pripadnicima vlastite skupine, utoliko to nije ispitivano anketom.

Kakva je uloga susjedstva u novonastalim poslijeratnim okolnostima?

Tablica 8: Sadašnji status i pitanje od koga bi zatražili alat

Sadašnji status	Od koga bi zatražili alat				Ukupno
	Od prvog susjeda	Od povratnika Hrvata	Od povratnika Srba	Od izbjeglice-useljenika	
Izbjeglice-useljenici	17 28,3%	32 53,3%	0 0,0%	11 18,3%	60 100,0%
Povratnici Hrvati	36 60,0%	20 33,3%	0 0,0%	4 6,7%	60 100,0%
Povratnici Srbi	48 80,0%	3 5,0%	8 13,3%	1 1,7%	60 100,0%

značajnost .000
p < 0.02

U lokalnoj zajednici ruralnog tipa, jedno od važnijih pomagala jest poljoprivredni alat. U situaciji posvemašnje destruiranosti toga prostora, ratne pljačke, migratornosti stanovništva, višegodišnje gospodarske dekonjunktore, posudba alata ima indikativan značaj za socijalnu interakciju na lokalnoj razini. Tko bi od koga posudio alat?

U normalnim prilikama i dugotrajnijem mirnodopskom razdoblju bilo bi očekivati (a uglavnom je takvo i praktično ponašanje) da se alat zatraži od prvog susjeda neovisno o njegovim sociopsihološkim i/ili sociodemografskim obilježjima. Događa li se tako i u poslijeratnom razdoblju?

Od svih skupina, najveću rezervu prema posudbi pokazali su izbjeglice-useljenici: učinilo bi to svega 28,3%. Od ostalih, povratnici Hrvati ističu se sa čak 60%, dok su povratnici Srbi i u tome pokazali najveću kooperativnost. To ne iznenađuje, s obzirom na njihov položaj: posudba simbolično rekonstruira moguće dobrosusjedske odnose, a manje je u stvarnosti utemeljen model susjedske komunikacije i suradnje.

Vrlo je vjerojatno da će i povratnici Srbi u ovakvoj, po njih delikatnoj prilici, ipak najprije potražiti alat u svojih sunarodnjaka, a zatim u ostalih. Od povratnika Hrvata alat bi posudili najviše izbjeglice-useljenici, što se objašnjava istim nacionalnim i vjerskim habitusom u najvećem broju slučajeva. U »igri« je i jednostavna gospodarska činjenica, domaći Hrvati ipak imaju najviše alata i od njih se alat najlakše može posuditi.

I ovo istraživanje potvrđuje izolaciju Srba, od njih kao skupine nitko ne bi posudio alat, osim ako nisu eventualno prvi susjedi. Na izbjeglice-useljenike najviše su upućeni upravo oni sami, što je donekle objašnjivo i slabijom materijalnom opskrbljenošću ove skupine.

Predstavnici institucija (intervju):

Kako suradnju ovih skupina i probleme pritom, uočavaju i komentiraju predstavnici institucija na oslobođenom području?

»Izbjeglance-useljenici iz Banjalučke regije i oni iz Vojvodine kontaktiraju sa Srbima. Hrvati-povratnici imaju samo ekonomske kontakte. Povratnici Hrvati tretiraju izbjeglice iz Bosne kao Srbe. Oni s njima ne komuniciraju. Međusobno se ne ispomažu u radu, samo rade za gotov novac. Atmosfera rata se prenosi i na najmanju djecu.« (*Socijalni radnik, Centar za socijalnu skrb Nova Gradiška*)

»Nemamo dovoljno saznanja, oni meni ne iznašaju lijepe stvari, nego samo one koje su na granici netrpeljivosti. Povratnici Srbi ističu da se žele vratiti ali ne mogu vidjeti svoje stanje. Privremeni vlasnik ne dozvoljava geometru da iziđe na teren da bi ostvario svoja prava. Komunikacija je slaba, ni dobar dan. Zависи od pojedinačnih slučajeva. Djeca se igraju, a onda mu opsuju majku četničku.« (*Predstavnik Srpskog demokratskog foruma, Okučani*)

»Postoje animoziteti domicilnih Hrvata i Hrvata iz BiH. Došlo je do toga da su Okučane počeli zvati Božigrad, po lokalnom svećeniku. Vrlo malo doseljenika se nastoji uklopiti. Na večeri slavonske tamburice izbjeglice-useljenici ne dolaze, dođu čak i Srbi. Izbjegličko-useljenička lokalna mafijica prijeti domaćima ako posuđuju nešto Srbima. Znam djevojku koja po mraku kupuje jaja od Srba. Domaći Hrvati nemaju pravo na identitet. Lokalni župnik osporava pravo na termin domaći Hrvati.« (*Predstavnik Hrvatskog helsinškog odbora, Okučani*)

»Komuniciraju međusobno. Naročito kada se javljaju zajednički problemi. Najteži su kontakti između izbjeglica-useljenika i Srba povratnika. Određeni antagonizam postoji između Hrvata povratnika i izbjeglica-useljenika. Tu je razlika u mentalitetu. Uz to mali je broj Hrvata povratnika što ih opet čini manjinom, pa su zbog toga ljuti na ove iz Bosne. U nogometnom klubu igraju pripadnici svih triju skupina, najmlađi su osvojili prvo mjesto.« (*Načelnik općine Okučani*)

Predstavnici institucija ističu postojanje problema u komunikaciji triju skupina ratnih stradalnika, naročito između domicilnih Hrvata i onih iz BiH, te izbjeglica-useljenika i Srba povratnika. Osim kulturoloških razlika, kao problem pojavljuje se borba oko moći i utjecaja u lokalnoj zajednici, koju starosjedioci Hrvati doživljavaju više kao svoju, ali sada ugroženu od dominacije druge skupine (izbjeglice-useljenici), koju analogijom gotovo poistovjećuju sa prijašnjom ulogom srpske etničke skupine. U takvoj reakciji vidljiv je princip zavičajnosti i prava na teritorij i resurse koji pretihodi građanskoj ravnopravnosti u njezinu suvremenom obliku. U slučaju relacije izbjeglica-useljenika i Srba povratnika, problem je uglavnom posjedovne i imovinsko-pravne prirode.

4. Perspektive

Što će se događati na ovom prostoru u idućem razdoblju? Jesu li perspektive suživota i tolerancije izvjesnije od sukoba i netrpeljivosti? Tko može najviše pridonijeti poboljšanju postojećih prilika?

Na oslobođenom teritoriju obnavlja se primarna mreža društvenih odnosa. Odmah po dolasku, naročito povratnika Srba, bilo je i sukobljavanja i obračuna pripadnika triju skupina ratnih stradalnika. No, iako su sukobi uglavnom imali nacionalno obilježje (što ne iznenađuje s obzirom na srpsku agresiju na BiH i Hrvatsku i vrlo izraženu stigmatizaciju srpske skupine), ipak treba primijetiti da se uzroci sukoba pomiču od psihoafektivnih prema socioekonomskim.

Iako animozitet postoji na relaciji Hrvati – Srbi, ipak je sukob prisutniji između izbjeglica-useljenika i Srba povratnika, nasuprot možebitnom očekivanju zasnovanom na ratnim događanjima. No, za razliku od povratnika Hrvata, izbjeglice-useljenici nisu sudjelovali u ratnim događanjima na ovom prostoru, što može biti (barem na psihološkoj razini) mala olakotna okolnost u komunikaciji s povratnicima Srbima. Međutim, i tu je očito da se sukobi vode uglavnom oko imovine, a upravo je to neriješeno pitanje u odnosu na izbjeglice-useljenike i Srbe povratnike. Doseljenici iz BiH uglavnom se nalaze u kućama stanovnika srpske nacionalnosti, što je uzrok netrpeljivosti, nepovjerenja pa i sukoba među njima. Za razliku od njih, Hrvati povratnici relativno su sigurni i nemaju direktnih imovinsko-pravnih odnosa sa srpskom populacijom. Sjećanje na rat i na ulogu Srba nije zanemarivo, ali i opet valja napomenuti da se uglavnom radi o ostarjelom stanovništvu koje najčešće nije neposredno sudjelovalo u ratnim događanjima.

Je li suživot moguć?⁸ Kako vrijeme odmiče, situacija je sve bolja, što ubrzava obnovu susjedskih i prijateljskih odnosa, ali su oni ipak još na niskoj razini. Koji su čimbenici poticajni za poboljšanje suradnje i rekonstrukciju »institucije komšiluka« (Županov, 1998) kao indikatora »normalne« situacije, a koji to u ovom poslijeratnom razdoblju djeluju inhibirajuće na takav proces? Cjelokupna situacija ovisi o procesima na makrorazini (Hrvatska) i mikrorazini (lokalna zajednica).

U prvom slučaju (makrorazina), afirmativno djelovanje omogućit će državna politika provođenjem Ustava i zakona, sprečavanjem incidenata i zaštitom svih građana. Nadalje, veliku važnost ima obnova porušenih kuća i infrastrukture, svim građanima na istom prostoru. Pozitivni učinci postigli bi se poticanjem gospodarstva investicijama iz državnog proračuna i beneficijama za poduzetnike koji žele ulagati u to područje. Važna je u ovom kontekstu i uloga medija, koji trebaju promicati toleranciju i multikulturalizam, što je ujedno i *conditio sine qua non* ostvarenja demokratske hrvatske države i njezina ulaska u europske integracije.

⁸ Županov ovako definira suživot: »Suživot se sociološki može odrediti kao splet solidarističkih mreža primarnih (neslužbenih) društvenih odnosa među pripadnicima različitih etnija na mikrosocijalnoj razini« (Županov, 1998: 214).

I crkve (katolička i pravoslavna) trebale bi dati doprinos aktualizaciji suradničkih odnosa. Svi ovi navedeni institucionalni akteri čine nešto u navedenom (poželjnom) smjeru, ali ne čine dovoljno. Negativne učinke izaziva nedostatak resursa, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, osobito između povratnika Srba i izbjeglica-useljenika. Ako je u pitanju lokalna razina, tada se može govoriti o međuutjecaju institucionalnih, grupnih i individualnih čimbenika. I ovdje svoju ulogu trebaju odigrati lokalne institucije, zatim sve tri skupine prisilnih migranata kao i pojedinci unutar njih. Poticajno djelovanje ogleđa se u njihovoj toleranciji, brizi za građane i suradnjom sve tri skupine i međusobnim pomaganjem. Inhibirajući momenti pritom proizlaze iz njihovih sukoba, uvjetovanih u posljednje vrijeme nedostatnim sredstvima za život, velikom nezaposlenošću i gospodarskom recesijom.

Iako je u društvenim znanostima nezahvalno prognozirati, ipak se na temelju svih spoznaja o intenzitetu i kvaliteti socijalne interakcije povratnika i useljenika može pretpostaviti neprekidno, iako sporo, poboljšanje međusobnih odnosa ovih triju skupina, a vrijeme potrebno za konstituiranje lokalne zajednice sa svim bitnim obilježjima (povjerenjem, prije svega) vjerojatno će se ipak mjeriti desetljećima.

LITERATURA

ADORNO, Theodor W. i Max HORKHEIMER (1980). *Sociološke studije*. Zagreb: Školska knjiga.

BULAT, Nenad (1995). »Dimenzije stereotipova i predrasuda u odnosu na raseljene osobe i izbjeglice iz Bosne i Hercegovine«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 11, br. 2, str. 151–171.

GORIČAR, Jože (1981). *Sociologija*. Beograd: Rad.

JANKOVIĆ, Josip (1997). »Potencijali prognanih obitelji pred povratak«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 13, br. 1–2, str. 59–70.

MESIĆ, Milan (1995). »Hrvatski raseljenici i izbjeglice – pitanje suživota«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 11, br. 2, str. 173–186.

ŠIBER, Ivan (1998). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.

ŠUNDALIĆ, Antun (1996). »Crkva kao nositelj ideje i prakse suživota u reintegraciji Hrvatskog podunavlja«, *Migracijske teme*, Zagreb, god. 12, br. 1–2, str. 81–94.

ŽUPANOV, Josip (1998). »Etničnost i politika na europskom geopolitičkom prostoru«, u: Ružica Čičak-Chand i Josip Kumpes (ur.). *Etničnost, nacija, identitet: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, str. 199–221.

IZVORI

Osnovni dokumenti koji reguliraju postupak povratka u Hrvatsku (ur. Tatjana Tagirov). Zagreb: Srpski demokratski forum, 1998.

Pravo na obnovu. Zagreb: Srpski demokratski forum, 1999.

Uredba o pravima povratnika, *Narodne novine*, Zagreb, br. 33, 28. ožujka 1997.

Izvešće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, *Narodne novine*, Zagreb, br. 92, 7. srpnja 1998.

Dragutin Babić

CONFLICTS AND CO-OPERATION BETWEEN RETURNEES AND IMMIGRANTS IN THE PERIOD AFTER THE WAR: THE BROD-POSAVINA COUNTY

SUMMARY

The paper examines conjunctive and disjunctive social integrational processes (cooperation and conflict) in the western part of the Brod-Posavina county. The actors involved in the mentioned processes – queried in a questionnaire survey – included refugees-immigrants, returnee Croats, returnee Serbs and representatives of the institutions of the groups. In total, 180 war victims were surveyed. With the end of the war, the primary network of social relations in the liberated area is beginning to be renewed. At first after the return especially of Serbs there were conflicts and settlements of accounts between the members of the three groups of war victims. However, although the conflicts were present on the level of nationality (which is not surprising in view of the Serb aggression on Bosnia and Herzegovina and Croatia and the marked stigmatisation of this national group), a shift can be noted from the psycho-emotional to the socio-economical levels. Although there is enmity in Croat–Serb relations, nevertheless the conflict is more pronounced between refugees-immigrants and returnee Serbs, despite what might be expected on the basis of the war events. Yet as opposed to returnee Croats, refugees-immigrants were not actors of the war events in this area, which may be (on the psychological level) a slight advantage in communicating with returnee Serbs. However, among them as well it is evident that conflicts occur mainly in the area of property, which is precisely the unresolved question between refugees-immigrants and returnee Serbs. Immigrants from Bosnia and Herzegovina have been settled mainly in houses of persons of Serb nationality, which is the source of intolerance, distrust as well as conflict between them. On the other hand, returnee Croats are relatively secure in this regard and do not have direct property relations with the Serb population. Memories of the war and the role of the Serbs is not negligible, but it is also noted that the people now in question are mainly elderly and did not actively participate in the war events. Coexistence is evolving on the level of primary social relations in a continuum from cooperation to conflict. In the present situation, after the end of the war, conflicts are being reduced, but cooperation is still burdened by traumas and reminiscences of the war. In the local community examined, even if slowly, the perspective of co-existence and regenerated networks of primary relationships is nevertheless becoming a part of the consciousness and behaviour of the people.

KEY WORDS: returnees, refugees-immigrants, conflicts, cooperation, social interaction, the Brod-Posavina county

Dragutin Babić

CONFLITS ET COLLABORATION ENTRE LES RAPATRIÉS ET LES REINSTALLÉS DANS LA PÉRIODE D'APRÈS-GUERRE: LE COMITAT DE BROD-POSAVINA

RÉSUMÉ

Ce travail analyse les processus conjonctifs et disjonctifs d'interaction sociale (collaboration et conflits) dans l'ouest du Comitat de Brod-Posavina. De par leurs méthodes, l'enquête et les interviews englobent les acteurs desdits processus à savoir: les réfugiés-réinstallés, les Croates rapatriés, les Serbes rapatriés, les représentants des institutions. L'enquête porte sur, en tout, 180 sinistrés du fait de la guerre. La période de l'après-guerre dans ce territoire libéré est marquée par un renouveau du réseau primaire de rapports sociaux. Immédiatement après leur installation, en particulier après le retour des Serbes dans leurs foyers, des antagonismes et des règlements de compte ont eu lieu entre les membres de ces trois groupes de sinistrés. Bien que les conflits se déclarent surtout au niveau national (ce qui n'est pas étonnant compte tenu de l'agression serbe contre la Bosnie-Herzégovine et la Croatie, et des très profonds stigmates portés par ces groupes nationaux), on observe un décalage des motifs de conflit, qui passent du plan psycho-affectif au plan socio-économique. Bien qu'il existe une animosité au niveau Croates-Serbes, les conflits sont plus présents entre les réfugiés-réinstallés et les Serbes rapatriés, ce qui va à l'encontre d'éventuelles prévisions axées sur les événements liés à la guerre. A la différence des Croates rapatriés, les réfugiés-réinstallés n'ont pas été les acteurs du conflit armé dans cette région, ce qui peut constituer (ne serait-ce qu'au niveau psychologique) une espèce de circonstance atténuante quant à leur communication avec les Serbes rapatriés. Toutefois, là aussi, il est évident que les conflits sont généralement motivés par des questions de propriété, qui sont en suspens en ce qui concerne les réfugiés-réinstallés et les Serbes rapatriés. Les personnes venant de Bosnie-Herzégovine sont généralement installées dans les maisons d'habitants serbes, ce qui est une source d'animosité, de défiance et de conflit entre eux. En revanche, les Croates rapatriés jouissent d'une relative sécurité et n'ont pas avec la population serbe de rapports juridiques directs quant à leurs propriétés. Le souvenir de la guerre et du rôle des Serbes n'est pas négligeable, mais il faut tenir compte du fait que les personnes en présence n'ont le plus souvent pas participé au conflit armé, sont plutôt âgées et n'ont pas pris part activement aux épisodes de la guerre. La cohabitation s'établit au niveau des rapports sociaux primaires dans la continuité, entre collaboration et conflit. Dans le contexte actuel, on recense de moins en moins de conflits, mais la collaboration est toujours sous le signe des traumatismes et réminiscences liés à la guerre. Les perspectives de cohabitation et de régénération du réseau primaire de rapports dans cette communauté s'inscrivent graduellement, mais encore lentement, dans la conscience et le comportement de la population locale.

MOTS CLES: rapatriés, réfugiés-réinstallés, conflits, collaboration, interaction sociale, Comitat de Brod-Posavina